

ULUSLARARASI ALANDA ULUSAL AYNA: YAŞAYAN MİRASIN RAPORLANMASI*

National Mirror in International Area: Reporting on Living Heritage

Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL**

ÖZ

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 2003 yılında kabulünün üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmiştir. Bu süre içerisinde Sözleşme ile ilgili pek çok değişim ve dönüşüm yaşanmış ve tartışma alanları açılmıştır. Sözleşme'nin aktörleri işleyiş, uygulama ve geliştirme konusunda sürekli bilgi ve belge üretmektedirler. Bunun da ötesinde çözüm odaklı bir yaklaşımla bütünsel koruma stratejileri geliştirmektedirler. Bu alanlardan biri de Sözleşme'nin temel ilkelerinden biri olan devresel raporlama (periodical reporting) sistemleri ile ilgilidir. Ülkelerin bu raporları hazırlamaları ve karar verici mekanizmalara sunmaları ülke içi koruma planlarının Sözleşme'nin öngördüğü çerçeveye uyumlu yürüyüp yürümediğinin görülebilmesi açısından da önem taşır. Sözleşme'nin sağlıklı bir biçimde işlenmesini sağlayan başat mekanizmalardan olan Hükümetlerarası Komite, Taraf Devletler'in her altı yılda bir sundukları devresel raporları inceleyerek geri bildirimde bulunur. Bu bildirimler ülkelerin iç dinamiklerini gözden geçirmeleri için iyi bir fırsat yaratmaktadır. Ancak söz konusu devresel raporların tam olarak gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı uzmanlar ve değerlendirme organı tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Ancak eski raporlama sisteminin kontrol edilmesi her zaman mümkün olmamıştır. Bu da Sözleşme'nin ulusal ve uluslararası alanda layıkıyla uygulanmadığını düşündürmektedir. Sıralanan sebeplerden ötürü Sözleşme bünyesinde çalışan aktörler Sözleşme'nin işleyişi ile ilgili değişiklikler yapma yoluna gitmişlerdir. Bu değişikliklerden biri de 2020 yılında uygulanmaya başlanan devresel raporlama sistemidir. Bu nedenle makalede, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin işleyiş biçimini doğrudan etkileyen devresel raporlama sistemleri incelenmiştir. Söz konusu devresel raporlama sistemi hem ülkelerin kendilerine uluslararası alanda tuttukları bir ayna hem de kültürel miras araştırmacılar için önemli bir kaynak olarak görülmelidir. Bu nedenle devresel raporlama sistemleri hakkında yazılan bu makalede öncelikle söz konusu raporlama sisteminin genel özellikleri irdelenmiş, ardından Sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri devresel raporlama sistemlerinin nasıl işlediği ve dönüştüğü ele alınmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu değişim ve dönüşümün ulusal ve uluslararası alana nasıl yansıdığı da değerlendirilmiştir. Kurumsal ve insani kapasite, aktarım ve eğitim, envanter ve araştırma, politikalar, stratejiler, mevzuat, somut olmayan kültürel mirasın toplumdaki rolü ve yansımaları, farkındalık artırma, STK, grup ve birey katılımı ve uluslararası entegrasyon gibi sekiz tematik alan ve yirmi altı gösterge etrafında şekillenen yeni raporlama sisteminin işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Yeni uygulanmaya başlanan devresel raporlama sisteminin eski sistemden farklarından biri de rapor teslimlerinin bölgesel olmasıdır. Yeni sisteme göre hazırlanan ilk raporlar 2020 yılında Latin Amerika ve Karayipler bölgesine ait devletlerce teslim edilmiştir. Ardından 2021 Aralık'ta Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa grubu raporlarını teslim etmiştir. Bölgesel olarak teslim edilen raporların uluslararası iş birlikleri açısından da verimli olması beklenmektedir. Tüm bunların ayrıntılı olarak tartışıldığı makalede ayrıca bu sistemin bütünsel koruma yaklaşımları ve Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle ilişkisi gündeme getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Somut olmayan kültürel miras, UNESCO, devresel raporlar, kültürel miras, yaşayan miras.

ABSTRACT

Almost two decades have passed since the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage entered into force in 2003. During this period, many changes and transformations related to the Convention have been made and areas of discussions have been emerged. The actors of the Convention constantly produce information and documents on the implementation, application and development of the Convention. Moreover, they have developed holistic safeguarding strategies with a solution-oriented approach. One of these areas is related to periodical reporting systems, which is one of the basic principles of the Convention. The Intergovernmental Committee, which is one of the main mechanisms that ensure the healthy functioning of the Convention, reviews the periodic reports submitted by the States Parties every six years and provides feedback. These reports create a good opportunity for countries to review their national implementation dynamics. The

* Geliş tarihi: 6 Ekim 2022 - Kabul tarihi: 8 Aralık 2022

Ölçer Özünel, Evrim. "Uluslararası Alanda Ulusal Ayna: Yaşayan Mirasın Raporlanması" *Milli Folklor* 136 (Kış 2022): 5-14

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, evrim.ozunel@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8719-5274.

actors working within the Convention make changes regarding the operation of the Convention. One of these changes made was the periodic reporting system introduced in 2020. Therefore, in this article, periodical reporting systems that directly affect the implementation of the Convention have been reviewed. First of all, the general features of the reporting system were analyzed, and secondly, how the periodic reporting systems functioned and transformed since the Convention entered into force is discussed. In addition, and evaluation of how the said change and transformation reflect on the national and international arena has also been made. It is shaped around eight thematic areas and twenty-six indicators such as institutional and human capacity, transfer and training, inventory and research, policies, strategies, legislation, the role and reflection of intangible cultural heritage in society, awareness raising, participation of NGOs, groups and individual and international integration. Information about the operation of the new reporting system was given. One of the differences between the new and previous periodic reporting system is that report submissions are regionalized. Latin America and the Caribbean prepared and submitted the first regional report in 2020. Then, in December 2021, the European group, including Türkiye, submitted the regional report. It is expected that the reports delivered regionally will also be productive in terms of international cooperation. All these are discussed in detail in the article, and additionally the holistic safeguarding approaches of this system and its relationship with the United Nations' 2030 Sustainable Development Goals are also brought to the agenda.

Keywords

Intangible cultural heritage, UNESCO, periodic reports, cultural heritage, living heritage.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Birleşmiş Milletler sisteminde bağlı bir kurum olan UNESCO'nun çatısı altında işleyen, 180 ülkenin taraf olduğu oldukça geniş katılımlı ve kendi iç dinamikleri olan bir yapıdır. Bu yapının içerisinde taraf devletler, diplomatlar, gözlemci kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, uzmanlar, akademisyenler, araştırmacılar ve Sözleşme'nin sağlıklı işlenmesini sağlayan sekreteryaya gibi aktörler bulunur. Bu aktörlerden her biri bir diğeriyle irtibat hâlinde Sözleşme'nin iyileştirilmesi, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılması ve bunu yaparken de Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu olması için çalışmalar yürütmektedirler. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 2003 yılında onaylanıp 2006 yılında yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmiştir. Türkiye bu sürecin pek çok aşamasında yer almış ve Sözleşme'nin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Geçen yirmi yıl içerisinde Sözleşme ile ilgili resmî, akademik ve sivil alanlarda pek çok kanun metni hazırlanmış, akademik ve popüler metinler üretilmiş ve kapsayıcılığı, yaygın etkisi yüksek projeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kanunlar, metinler, işletim sistemleri ve projeler incelendiğinde Sözleşme'nin uygulama ve algılanma biçimlerinin pek çok yönüyle tartışıldığı, geliştiği ve dönüştüğü görülmektedir. Şüphesiz bu dönüşümlerin sebepleri çok boyutludur. Örneğin, dünyadaki sosyokültürel, ekonomik ve çevresel değişiklikler Sözleşme'nin de kendi iç dinamiklerini sorgulamasına neden olmuş ve Taraf Devletler ve uzmanların yoğun çabaları sonucunda değişen koşullara uyum sağlanmıştır. Bu değişimlerin tek sebebi elbette Sözleşme dışı dinamikler değildir. Sözleşme üzerinde söz hakkı olan tüm paydaşlar her geçen yıl kendi denetleme mekanizmalarındaki boşlukları fark ederek bunları yeniden düzenleme yoluna gitmişler ve boşlukları doldurabilmek için çaba harcamışlardır. Günümüzde Sözleşme'nin geldiği noktada öncelikli olarak Birleşmiş Milletler tarafından sunulan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle ilişkisi, sivil toplumun katılımı ve yaşayan mirasın eğitimle ilişkilendirilerek ders programlarının içine adeta enjekte edilmesi, yine Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle ilişkili sürdürülebilir kent yaşamı ve somut olmayan kültürel miras gibi konuların öne çıktığı görülmektedir. Yukarıda zikredilen hedeflere ulaşmak için Sözleşme kendi kendini sürekli yenilemek durumunda kalmaktadır. Bu düzenlemelerin biri de ülkelerin dönemsel olarak UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi değerlendirme organlarına sundukları devresel raporlama sisteminde gerçekleşmiştir. Bu makalede dönüşümün her boyutunu ele almak mümkün değildir. Ancak dönüşüm

gerektiren pek çok konuyu da kapsayan raporlama sistemindeki son durum tartışılmıştır. Bu bağlamda makalede, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin işleyiş biçimini doğrudan etkileyen devresel raporlama sistemleri incelenmiştir. Öncelikle söz konusu raporlama sisteminin genel özellikleri irdelenmiş, ardından Sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri nasıl işlediği ve dönüştüğü ele alınmıştır. Söz konusu devresel raporlama sisteminin ulusal ve uluslararası alanda koruma yaklaşımlarına nasıl etki ettiği ve bu etkinin neleri değiştirdiği de tartışmaya açılmıştır.

Devresel raporlama sistemi, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden itibaren Sözleşme'nin ulusal düzeyde etkin bir biçimde uygulanabilmesi için gereken izleme mekanizmalarını kurabilmenin temel şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu raporlar yaşayan miras hakkında bilgi üreten, araştırma yapan araştırmacıların ve Sözleşme'nin daha iyi uygulanmasını hedefleyen iç denetleme birimlerinin dikkatini çekmiştir. Bu konuda araştırma yapanlar, söz konusu raporların Sözleşme'nin öngördüğü hususlardaki etkinlikleri ülkeler bazında detaylı biçimde yansıtmak, konunun küresel çapta nasıl algılandığını anlayabilmek, Taraf Devletler'in Sözleşme'yle uyumlu hareket edip etmediğini görebilmek, UNESCO'da alınan kararların ülkelerdeki yansımalarını tespit edebilmek ve uygun politikaları geliştirebilmek için kayda değer bilgi ve deneyimleri içerdiğini belirtir (Aral, 2018). Şüphesiz bu raporların yansıtıldığı bilginin kapsayıcılığı üzerinde düşünmek gerekecektir. Nitekim Sözleşme'nin yürütme organları devresel raporların niteliğini arttırmak için çalışmalar yapmışlardır. Yürütülen bu çalışmalara değinmeden önce Sözleşme metninde yer alan devresel raporlarla ilgili maddelere yakından bakmak uygun olacaktır.

Devresel raporların Sözleşme'ye taraf olan tüm ülkelerin koruma ve uygulama planlarına topluca bakma imkânı sağladığı düşünüldüğünde metin içinde neden bu kadar önemli yer tuttuğu da anlaşılır hâle gelecektir. Ülkelerin kendi sınırları içinde Sözleşme'yi uygulama biçimlerinin görünürlüğünü sağladığı pek çok alan bulunmaktadır. Bu alanlardan biri bireyden yerele, yerelden bölgeye, bölgeselden evrensel uzanan kültürel miras bilincini aşılama çabası Sözleşme ruhunun açığa çıkması olarak düşünülmelidir. Bir diğer olumlu yanı ise somut olmayan kültürel mirası evrensel boyutta anlamaya çalışan özellikle genç araştırmacılar için zengin bir kaynak oluşturmasıdır. Bu bağlamda söz konusu devresel raporlama sistemine yakından bakmak uygun olacaktır. Sözleşme metninde devresel raporlar üzerinde sıkça durulur. Yukarıda da belirtildiği üzere Taraf Devletler'in Sözleşme ile ilgili ulusal eylem planları, bunların ne kadarını gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri gibi konuları Komite'ye sunma biçimlerinin başında devresel raporlama sistemi gelir. Bu bağlamda Sözleşme metnine bakıldığında 29. maddede "Taraf Devletler'in Komite tarafından belirlenen biçimlerde ve zaman dilimlerinde Sözleşme'nin etkin bir şekilde uygulanması için gereken yasa, tüzük ve yönetmelik düzenlemelerini içeren raporlarını Komite'ye sunmaları" (<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>) gerektiğinin açıkça belirtildiği görülür. Ayrıca Sözleşme metni incelendiğinde pek çok kez devresel raporlara atıf yapıldığı da fark edilir. Örneğin Sözleşme kapsamında yürütülen çalışmalar bağlamında adeta bir belkemiği olan envanter çalışmalarının nasıl yapılacağına dair olan on 2. maddenin ikinci fıkrasında her "Taraf Devlet'in 29. Madde gereğince devresel raporunu Komite'ye sunduğunda, bu envanterlerle ilgili bilgileri de vereceği" (<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>) belirtilmektedir. Ulusal ve uluslararası envanterler Sözleşme paydaşlarının tümü tarafından önemsenmektedir. Sözleşme'nin en popüler ve görünen yüzü olarak değerlendirilebilecek İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'nde bir unsurun yer alabilmesinin temel kriterlerinden birinin ulusal envanterde kayıtlı olması durumu olduğu görülür. Söz

konusu devresel raporlarda da en çok öne çıkan alanlardan birinin listelere kaydedirilen unsurlarla ilgili uygulama ve gelişme planlarının layıkıyla ifade edilmesi olduğu gözlenir. Bu durum düşünüldüğünde söz konusu devresel raporlarda envanterleme biçimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi istenmesi anlaşılır hâle gelir. Bu durum aynı şekilde devresel raporların önemini de ortaya koyar niteliktedir. Daha önceki raporlama sisteminde koruma planları eklektik bir üslupla alt alta sıralanırken her bir maddenin diğeriyle olan ilişkisi gözden kaçırılmıştır. Bu da bütünlüklü bir koruma stratejisini görmeyi engellemiş ve devresel rapor yazma sürecini yapılanları sıralama sürecine dönüştürmüştür. Önceki raporlama sisteminde miraslar listelerdeki birer vitrin süsü gibi gösterilmiş ve listelemenin ötesindeki kapsayışı ve bütünsel koruma yöntemlerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Yeni getirilen raporlama sistemi ise miras koruma politikalarının bugününü ve geleceğini sorgulamaya, düşünmeye iten yeni bir uygulama olarak tasarlanmıştır. Unsurların Temsilî Liste'ye birer vitrin süsü olarak konulmasının ötesinde kaydı yapılan unsuru korumanın önemi öne çıkarılmıştır. Bununla da gereken eylem adımlarının Taraf Devletler tarafından daha iyi anlaşılması hedeflemiştir. Bu yolla ulusal uygulamaların niteliğinin de artırılabilirliği düşünülmüştür. Yeni raporlama sistemi ülkelerin kendi aynalarına bakıp eksik bırakılan noktalarla yüzleşebilmeleri için yeni bir araç olarak görülmeli ve asıl işin listelere unsur kaydettirmekten çok bu unsurların sürdürülebilir korunmasının sağlanması ile ilgili olduğunu ülkelerin anlamasını sağlamaktadır. Raporla envanterleme biçimi ve envanterlerle ilgili koruma planları hakkında sorulan sorular ülkeleri envanter meselesini yalnızca bir listeleme ya da geçersiz ve yanlış bir yaklaşımla tescil etme mekanizması olarak görme eğiliminden de uzlaştırmaktadır.

Bunun yanı sıra Sözleşme metninin 7. maddesinin 29. ve 30. fıkraları da devresel raporlama hakkındaki bakış açısını net biçimde ortaya koymaktadır. Sözleşme metninin Taraf Devletin Raporları başlıklı 29. maddesinde “Taraf Devletler Komite tarafından belirlenen biçimlerde ve zaman dilimlerinde Sözleşme'nin etkin bir şekilde uygulanması için gereken yasa, tüzük ve yönetmelik düzenlemelerini içeren raporlarını Komiteye sunarlar” ifadeleri yer almaktadır. 30. maddenin bir ve ikinci fıkralarında ise Sözleşme'nin işleyişinden sorumlu Hükümetlerarası Komite'nin raporları konu edilir. Burada, Komite'nin, “Taraf Devletlerin 29. maddede sözü edilen etkinliklerini ve raporlarını esas alan bir raporunun her oturumunda Genel Kurula” sunacağı daha sonra da söz konusu “raporun UNESCO Genel Konferansı'nın bilgisine” sunulacağı belirtilir. Sözleşme metninden açıkça anlaşılacağı gibi devresel raporlama süreçleri sağlıklı bir kültürel miras politikası için yaşamsal değerdedir. Sözleşme metninden hareketle devresel raporlama sisteminin temel amacının, Sözleşme'nin ulusal düzeyde etkin biçimde uygulanması için gerekli izleme mekanizmasını kurmak, sürecin ve Sözleşme'nin uygulanmasındaki güçlüklerin düzenli şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve başlı başına bir hedef olmakla birlikte; arzulanan neticelere ulaşmaya yarayacak faaliyetleri güçlendirmek ve izleme sürecinin bir parçasına dönüştürmek olduğu söylenebilir. Bu hedeflere ulaşmak içinse Sözleşme'nin tüm paydaşlarının iş birliği içinde eşgüdümlü ve uyumlu çalışmalar gerçekleştirmeleri gerektiği açıktır.

Devresel raporlama süreçleriyle ilgili temel bilgilerin yer aldığı Sözleşme metninin yanı sıra Sözleşme'nin uygulama yönergesinde de devresel raporlar hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. Uygulama Yönergesi'nin 151-169. maddeleri devresel raporlamanın nasıl yapılacağından söz eder. Bu maddelerdeki başlıkların her biri Sözleşme'nin sağlıklı bir biçimde ilerleyebilmesi ve yürütülebilmesi için önem arz etmektedirler. Bu denli önemli olan devresel raporlama sistemi Sözleşme'nin ilk on yılında öngörülen verimlilikte yürütülemediği. Eski raporlama sisteminde ülkelerin rapor teslim

oranlarının oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ülkelerin devresel raporlarını zamanında teslim etmemeleri Sözleşme'nin sağlıklı işleyişinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Bu engelin ortadan kaldırılması için çözümler aranmış ve bu nedenle raporlama sistemi yenilenmiştir. Bu nedenle de devresel raporlama sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin 2017 yılına kadar her Taraf Devlet'in altı yılda bir rapor vermesi öngörülürken bu durum daha sonra bölgesel raporlama sistemine dönüştürülmüştür. Ülkelerin devresel raporlarını geciktirmeleri ya da hiç teslim etmemeleri hususu 2017 yılında Jeju'da yapılan 12. Hükümetlerarası Komite Toplantısında ve Haziran 2018'de yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulunda görülmüştür. Bu toplantılarda alınan kararlar¹ neticesinde altı yılda bir bölgesel rotasyon sistemine göre rapor sunulması öngörülmüştür. 13. Hükümetlerarası Komite Toplantısında² ise bölgesel raporlama döngüsü sistemine ilişkin altı seçim grubuna göre bir takvim oluşturulmuştur. Oluşturulan takvimde ilk önce Latin Amerika ve Karayipler'den Taraf Devletler'in, devresel raporlarını 15 Aralık 2020'ye kadar Komite'nin 2021'deki 16. oturumunda değerlendirilmek üzere göndermeleri gerektiği öngörülmüştür. Çevrim içi ortamda gerçekleştirilen 16. Hükümetlerarası Komite toplantısında söz konusu ülkelerin raporları Değerlendirme Organı tarafından incelenmiş ve raporlandırılmıştır. Ardından da içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı Avrupa bölgesindeki ülkelerin Aralık 2021'e kadar raporlarını göndermeleri sağlanmıştır. Bu raporlama sisteminin işlerliği ve sonuçlarını değerlendirmek için şüphesiz tüm bölge raporlarının teslim edilmesini beklemek gerekir. Ne var ki bu aşamada önemli olan değişen bu sistemin içeriğine daha yakından bakarak sistemin uygulanma aşamasında neler yapılabileceğini ifade etmek olacaktır.

2018'de yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulu'nda devresel raporlarda döngüsel raporlama sistemine geçiş dışında başka yenilikler yapılması da tavsiye edilmiştir. Bu değişiklikler kapsamında Sekreteryaya 2019 yılında Kolombiya'da yapılan olan 14. Komite Toplantısında bu reforma dair bilgiler sunmuştur.³ Bu noktada uygulama yönergesinde devresel raporlarla ilgili maddelere daha yakından bakmak uygun olacaktır. Örneğin 151. maddede sivil toplum kuruluşlarının katılımının raporlanmasının öneminden söz edilmektedir. Metindeki ifade şu şekildedir:

Sözleşme'ye Taraf her Devlet, periyodik olarak Komiteye Sözleşme'nin uygulanması için alınan yasal, düzenleyici ve diğer önlemler hakkında raporlar sunar. Taraf Devletler, Sözleşme'nin uygulanması hakkında toplanan verileri ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan bilgilerle tamamlamaya teşvik edilir.

Yukarıdaki ifadede de açıkça görüldüğü üzere devresel raporların yazımında sivil toplum kuruluşlarının önemine vurgu yapılmaktadır. Yeni raporlama sistemi özellikle sivil katılımı desteklemekte ve sivil görünürlüğü önemini ortaya çıkartacak soruların sorulmasını sağlamaktadır. Nitekim Hükümetlerarası Komite 2018 yılında sunulan 32 periyodik raporu değerlendirdiği raporunda⁴ "E. Periyodik Raporun Hazırlanmasında Toplulukların Katılımı" başlıklı bölümde periyodik raporun hazırlanmasına toplulukların katılımının, Taraf Devletler'in tanımladığı çerçeve içinde, çeşitli paydaşların katılımıyla sağlanabileceği belirtilmektedir. Unsurlarla ilgili sivil toplum örgütleri ve ilgili topluluklar, gruplar, bireyler, belediyeler, unsurla ilgili araştırmacılar ve uzmanların yanı sıra geleksel makamlar, dinî kurumlar, işletmeler ve sanayi temsilcileri ile diğer kurum ve kuruluşların da gerektiğinde raporlamaya katıldıklarının sağlanmasının altı çizilmiştir (2018:25). Tuna Yıldız'ın da belirttiği üzere ülkelerin sunduğu raporlardan hareketle periyodik raporlar hazırlanırken yalnızca unsurla ilgili topluluk, grup veya birey değil ülkelerin kendi durumlarına göre değişen farklı kesimleri temsil edebilen çok paydaşlı bir katılım süreci gerçekleşmiştir. Komite 2018 yılındaki aynı raporunda devresel raporların

hazırlanması konusunda bazı sınırlamaları kabul edebileceğini de belirtmiştir. Özellikle de belirli bir ölçekte sınırlanmış veya geniş bir coğrafi kesime yayılan topluluklara hitap etmede yaşanan zorluklara dikkat çekilmiş ve devam eden silahlı çatışmalar nedeniyle bazı yerlerin ulaşılamaz hâle gelmesi, göç ve siyasi şartlardaki değişiklikler nedeniyle raporun hazırlanmasında topluluk katılımının sekteye uğrayabileceği ifade edilmiştir (2018:25). Komite bu gibi zorunlu hâller dışında devresel raporların hazırlanmasında topluluk katılımını mutlaka görmek istemektedir (Yıldız 2020: 85). Raporlama süreçlerine sivil toplumun katılımının sağlanması üzerinde ısrarla duran pek çok araştırmacı bulunmaktadır. Bu bağlamda Rieks Smeets ve Harriet Deacon'ın "The Examination of Nomination Files Under the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage" adlı makalede belirttiği kontrol sistemini yeniden düşünmek uygun olacaktır. Deacon ve Smith, 2003 Sözleşmesi'nde bir Değerlendirme Organı olmasına karşın dosyaların içeriğinin güvenilirlik konusunda hâlâ sorunlu olduğunu ve 1972 Sözleşmesi'nde aday dosyaların değerlendirilmesinin ICOMOS üyeleri tarafından yapıldığını ve saha incelemeleri yoluyla devresel raporların da kontrol edildiğini belirtirmişlerdir (Smeets ve Deacon 2016: 31). Tuna Yıldız da 2003 Sözleşmesi'nin özellikle devresel raporlarda topluluk katılımının gerçekleştirildiğine dair yeterli denetlemenin 1972 Sözleşmesi'ndeki gibi bir sistemle sağlanmadığını ve raporlara yazılanların doğruluğu ve güvenilirliği hakkında Taraf Devletler'in beyanlarının esas kabul edildiğini ancak aday dosyalarında topluluk katılımına dair kanıtlar istenirken devresel raporlarda sadece Taraf Devlet'in beyanının yeterli görüldüğünün bunun da apaçık bir eksiklik olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir (2020: 86). Yıldız'ın bu düşünceleri, temelini UNESCO'nun Ekim 2013'te SOKÜM Sözleşmesi üzerine hazırladığı İç Denetleme Raporu'ndan⁵ almaktadır. Raporda Taraf Devletler tarafından sunulan bazı devresel raporlarda somut olmayan kültürel mirası topluluklar içinde korumak yerine belgelere ve kayıtlara ağır bir vurgu yapma eğiliminin gözlemlendiğinden söz edilmektedir. Aynı raporda özellikle aday dosyalar için rıza mektupları alınırken, topluluklara gerçekten danışılıp başvurulmadığını ve bunun Komite tarafından kontrol edilememesine dair endişelerini dile getirdiklerini ve böyle bir gerçek izleme şeklinin eksikliğinin devresel raporlama sürecine açıkça yansıdığı söylenmektedir (2013: 25). Yıldız'a göre Sözleşme'nin belki de topluluk katılımının gerçekten sağlandığına dair denetlenebilirliği en zor metinleri devresel raporlardır (2020: 86).

Devresel raporlama sistemindeki bir diğer önemli nokta ise raporların eğitimle ilgili kısımlarıdır. Eğitimle ilgili konular Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nin 155. maddesinde ifade edilir. Bu maddede Taraf Devletler'in eğitim ve somut olmayan kültürel mirasla ilgili yaptığı çalışmaların rapora yansıtış biçimi ele alınmaktadır. Özellikle Sözleşme'nin eğitimle ilgili olan 14. maddesine gönderme yapılarak Taraf Devletler'in ulusal düzeyde alınan yasal, düzenleyici ve diğer önlemler hakkında rapor vermesi gerektiği belirtilir ve aşağıdaki başlıklar hakkında Taraf Devletler'in yapıp ettiklerinin raporlandırılması gerektiği belirtilir:

- (a) eğitim, bilinçlendirme ve bilgilendirme programları;
- (b) topluluklar ve gruplar içindeki eğitim ve öğretim programları
- (c) somut olmayan kültürel mirasın korunması için kapasite geliştirme faaliyetleri
- (d) bilginin iletilmesinin resmî olmayan yolları;
- (e) doğal alanların ve hafıza mekânlarının korunması için eğitim.

Yukarıda sözü edilen tüm unsurların devresel raporlara yansımadağı konusunda pek çok araştırmacı görüşlerini bildirmiştir. İyi niyetle yapılan çalışmalar olduğu gibi ülke

raporlarında göze çarpan abartılı iyileştirmeler ve saptırılmış bilgiler yine iç değerlendirme sistemlerinin bağımsız raporlarına yansımıştır. Bu raporların ve Komite'nin diğer organ ve unsurlarının sıkça konuyu gündeme taşımamasından sonra devresel raporlama sisteminde önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Devresel raporlama sisteminin değiştirilmesinin en büyük sebeplerinden biri olan iç değerlendirme raporunda sistemin zayıflıklarından ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. 2013 yılında sunulan bu rapor devresel raporlama sistemlerinin değişmesi gerektiğinin altını kalın çizgilerle çizmiştir. Bu raporla birlikte değişim sürecinin tetiklendiği ve ardından domino etkisi yaratacak şekilde diğer mekanizmaların da konuya duyarlı olmalarının sağlandığı söylenebilir.

Bu noktada sözü edilen raporda belirtilen eksikliklerden söz etmek uygun olacaktır. 2013 IOS iç değerlendirme raporuna dayanarak, eski raporlama sistemindeki sorun ve eksikliklerin başında raporlandırmanın sonuç odaklı olmamasının geldiği söylenebilir. Eski devresel raporlama sistemi sonuçları değil, aktiviteleri tanımlama eğilimindedir. Oysaki yapılan aktivitelerin sonuçları Sözleşme'nin uygulanmasının daha sağlıklı olabilmesi açısından daha yaşamsal bir öneme sahiptir. Ayrıca eski raporlama sistemi, müdahalelerin yarattığı etkiye pek dikkat etmemekte ve sürecin niteliğinden çok niceliğine önem vermektedir. Hedeflenen yararlanıcı ve aktörlerin tespitine yeterince dikkat edilmemesi de önemli görülen sorunlar arasındadır. Yeni raporlama sistemi yararlanıcı ve uygulayıcılar arasındaki ilişkiyi görünür kılacak sorular sormaktadır. Ayrıca, sistemin bazı kısımlarda 'istenen' ile 'verilen bilgi' arasındaki uyumsuzluk olması gibi sebepler de eski sistemin değişmesi gerektiğini açıkça göstermiştir. Nitekim 2013, iç değerlendirme raporunun bazı eksikleri gündeme taşımamasının üzerine bütünsel ve sonuç odaklı raporlama sistemine geçiş süreci başlatılmıştır. Bunun için ilk olarak 2016 yılında Beijing'de bir uzman toplantısı yapılmıştır. Uzman toplantısının raporları 11. Hükûmetlerarası Komite toplantısında da ileride tartışılmak üzere görüşülmüştür. Ardından 2017 yılında yapılan 12. Hükûmetlerarası Komite toplantısında açık uçlu bir toplantı yapılarak sonuçlar görüşülmüştür. Tüm bu toplantıların ardından 2018 yılında yapılan 7. Genel kKurul'da daha önceki görüşler onanmıştır. Sonuç olarak 2020 yılında devresel raporlama sistemi daha bütüncül, kapsayıcı ve gerçekçi olacak şekilde değiştirilmiştir⁶. Bölgesel rapor teslimleri ve tarihleri de belirlenmiştir. Buna göre 2020 yılında Latin Amerika ve Karayipler'in, 2021'de Avrupa ülkelerinin, 2022'de Arap ülkelerinin, 2023'te, Afrika ülkelerinin, 2024'te Asya Pasifik bölgesi ülkelerinin raporlarını teslim etmesine karar verilmiştir. 2025 yılı ise bu sürecin değerlendirilme yılı olarak tespit edilmiştir. Sözleşme'ye yönelik uygulamaların değerlendirilmesi için oluşturulan "Overall Results Framework" (Sonuçlara Yönelik Kapsamlı Çerçeve) programı yeni devresel raporlama sisteminin de temelini atmıştır. Sonuçlara yönelik kapsamlı çerçeve; hedef ile eylem arasındaki ilişkinin yanı sıra beklenen sonuçlara ne kadar ulaşıldığını yansıtan göstergelerin ölçümüne yardımcı yönetim stratejilerinin tablolarla ifadesidir. Bu sistem yeni devresel raporlama sisteminin çehresini değiştirmiş ve birbirini tekrar eden gerçeklikten uzak bilgilendirmeler verilen metinler yerine geleceğe odaklı izleme, programlama ve politika geliştirilmesi için yol haritasına dönüşen bir raporlama sistemi öngörmüştür. Bu raporlama sisteminde toplulukların ve diğer paydaşların mevcut girişimlerinin desteklenmesi, ilerideki çalışmalar için paydaşların bir araya getirilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Ayrıca somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında yapılan tüm aktivitelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle olan ilişkisini ortaya koyan bir sisteme sahiptir. Bu da gerçekleştirilen pek çok projenin somut olmayan kültürel miras çevrelerinin dışında da kabul görmesinin yolunu açacak önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Yeni devresel raporlama sistemi çevrim içi ortamda doldurulup teslim edilebilen bir rapor biçimidir. Öngörülen yeni devresel raporlama sistemi

ve yeniden düzenlenmiş raporlama formu Taraf Devletlerin Sözleşme'yi uygulama biçimlerine ilişkin bir anlamda kendi kendilerini. İzleyebilmeleri için bir ayna niteliği göstermesi hedeflenmiştir. Devletlerin kendi kendilerini izleyebilmelerine olanak sağlayan bu sistem öngördükleri koruma eylem planlarının uygunluğunu belirlemelerine ve ayrıca da izledikleri politikaları ve koruma yaklaşımlarını gözden geçirmelerine yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır. Yeni raporlama sisteminin bir diğer avantajlı yönü de çevrimiçi ortamda hazırlanıyor olmalarıdır. Çevrimiçi raporlama sistemi raporların stratejik, niteliksel ve niceliksel olarak analiz edilmesini sağladığından hem Genel Kurul ve Hükümetlerarası Komite gibi Sözleşme içi organlar hem de dışarıdan somut olmayana kültürel miras çalışmalarını inceleyen araştırmacılar için daha etkin bir izleme ve değerlendirme mekanizmasına dönüştürülmüştür.

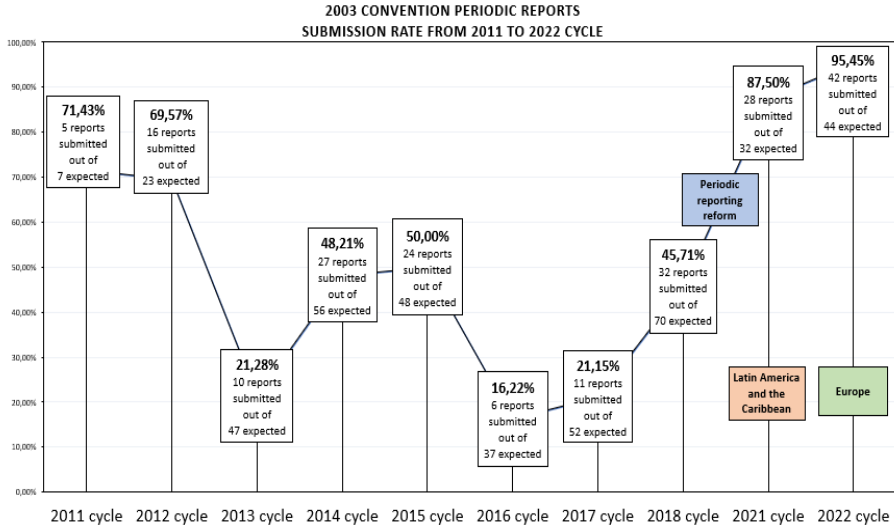
İlk bakışta eski sisteme göre karmaşık ve detaylara boğulmuş gibi görünen bu raporlama sistemine yakından bakıldığında sistemin bilgileri olabildiğince gerçek ve rafine hâliyle elde edebilmenin bir yolu olarak bu şekilde oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bu raporlama sistemi ülkelerin kendilerini boy aynasında görüp tüm gerçekliğiyle kabul etmelerinin de önünü açacak gibi görünmektedir. Şüphesiz bunun ülkeler tarafından bir özleştirme fırsatı olarak değerlendirilip bir gelişim aracına dönüştürülmesi önemlidir.

Sonuçlara Yönelik Kapsamlı Çerçeve'de temel olarak sekiz tematik alan ve bunlarla ilişkili yirmi altı temel gösterge belirlenmiş ve bunlara verilen cevaplar otomatik olarak ülkelere kendilerini büyük bir aynada görme fırsatı sağlamıştır. Raporlama sistemindeki tematik alanlar şunlardır:

1. Kurumsal ve insani kapasite
2. Aktarım ve eğitim
3. Envanter ve araştırma
4. Politikalar, stratejiler, mevzuat
5. SOKÜM'ün toplumdaki rolü ve yansıması
6. Farkındalık artırma
7. STK, grup ve birey katılımı
8. Uluslararası entegrasyon

Devresel raporlama sisteminin tematik alanlarına bakıldığında oldukça kapsayıcı bir çerçeve çizildiği göze çarpmaktadır. Tüm bu tematik alanların ilişkili olduğu yirmi altı temel göstergenin varlığı düşünüldüğünde yenilenen sistemin kapsayıcılığını daha iyi kavramak mümkün olacaktır. Yukarıda sıralanan tematik alanlar aynı zamanda sonuç odaklı çerçeve planları ile de uyumlu hâle getirilmiş ve böylece Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle ilişkilendirilmiştir.

Bu makalenin kaleme alındığı tarihe kadar yalnızca Güney Amerika ve Avrupa bölgesi devresel raporlarını sunmuşlardır. Sunulan bu raporların kapsamlı değerlendirmeleri 16 ve 17. Hükümetlerarası Komite toplantı raporlarında gündeme getirilmiştir. 17. Hükümetlerarası Komite Toplantısı'nda devresel raporlama sistemi ile ilgili sunulan belgede 2011-2022 yılları arasında ülkelerin devresel raporlarını sunma verileri değerlendirilmiş ve yeni raporlama sisteminin Taraf Devletlerin rapor teslim oranlarını arttırdığı belirtilmiştir⁷. Aşağıdaki grafik yıllar içerisinde ülkelerin sundukları devresel raporların istatistiksel sunumunu vermektedir⁸.



2011-2022 Dönemi Devresel Rapor Teslim Grafiği - <https://ich.unesco.org/en/17com>

Yukarıdaki grafikte açıkça görüldüğü üzere devresel raporlama sisteminde yapılan değişiklik Taraf Devletler'in rapor teslim etme süreçlerini hızlandırmış ve teşvik edici olmuştur. Raporları ilk hazırlayan bölge olan Latin Amerika ve Krayipler'de teslim oranı %87.50'e ikinci teslim bölgesi olan Avrupa'da ise bu oranın %95,45'e yükseldiği belirlenmiştir. Bu da raporlama sisteminde yapılan değişikliklerin olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Yeni devresel raporlama sistemi yalnızca Taraf Devletler'in rapor teslim oranlarını olumlu yönde etkilememiştir. Bu raporlama sisteminin temel başarılarından biri de Taraf Devletler'in miras taşıyıcılarının ve uygulayıcılarının, ulusal kurumların, STK'ların toplulukların ve akademinin uygulama, raporlama süreçlerine verebilecekleri katkıyı fark ettirmek olmuştur. Sözleşme'nin uygulama ve raporlama süreçlerindeki geniş katılımın bütünsel koruma açısından öneminin özellikle devletler tarafından fark edilmesi Sözleşme'nin geleceğindeki koruma yaklaşımlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleri, eğitim ya da kent ortamındaki mirasların durumu ile ilgili konularda daha verimli adımların atılabileceğinin de göstergesi olarak okunmalıdır. Ayrıca raporlama süreçlerinin bölgesel olarak düzenlenmesi bölge ülkeleri arasındaki iş birliği ve ortaklıkları da güçlendirici bir etki yaratmıştır. Özellikle Avrupa bölgesinde raporlama süreçlerine katılan uzmanlar arasında bir ağ oluşturulmuş ve bu ağ vasıtasıyla bilgi paylaşımları ve eğitim seminerleri düzenlenmiştir.

Şüphesiz yenilenen devresel raporlama sistemi tek başına Sözleşme'nin kusursuz işlenmesini ve Taraf Devletler'in Sözleşme'yi yönetim sistemlerini tam olarak iyileştirecektir. Bu sistem bir sonuç değil sonucu iyileştiren sürecin bir parçası olarak görülmelidir. Bu şekilde kapsayıcı bir raporlandırma süreci Sözleşme'yle ilgili uygulanan pek çok şeyin izinin uluslararası alanda da sürülmesine ve istenen amaca ulaşabilmek için daha görünür bir yol haritasının çıkarılmasına yarayacaktır. Böylelikle Taraf Devletler uluslararası alanda kendi aynalarına bakarak somut olmayan kültürel mirası uygulama biçimiyle yüzleşme fırsatı elde edeceklerdir. Ayrıca, Taraf Devletler bu sistemi kullanarak bölgesel bağlamda daha etkin koruma stratejileri belirleyebilmek adına rahat iletişim kurabileceklerdir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Kararlarla ilgili ayrıntılar için bkz. <https://ich.unesco.org/en/resolutions/7.GA/10>
2. Kararlarla ilgili ayrıntılar için bkz. <https://ich.unesco.org/en/Decisions/13.COM/8>
3. Periyodik raporlama sistemindeki reform hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. <https://ich.unesco.org/en/14com>
4. 2018 yılında sunulan 32 periyodik rapor hakkında Komitenin değerlendirme raporu için bkz. <https://ich.unesco.org/en/13com> (Bu sayfadaki metinde 4 numaralı dipnot görünmüyor. 2022 Komite toplantısı için hazırlanan Avrupa değerlendirmesi (17COM- 6Brev) bu sayfada anlatılabilir.
5. Bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/IOS-EVS-PI-129_REV.-EN.pdf
6. <https://ich.unesco.org/en/overall-results-framework-00984>
7. Kararlarla ilgili olarak bkz. LHE/21/16.COM/7.a
8. Grafik LHE/21/16.COM/7.a numaralı belgeden alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aral, Ahmet Erman. "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim: Eğitimin Periyodik Raporlardaki Görünümüne Eleştirel Bir Bakış" *Millî Folklor* 120 (Kış 2018): 59-72
- "Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage" https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts_2020_version-EN.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2022)
- Deacon, H. J. ve Rieks, S. (2016). The Examination of Nomination Files Under the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. M. L. Stefano, P. Davis. (Eds.). The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage, 22-39.
- "Documents of the Committee and in-depth studies on periodic reporting" <https://ich.unesco.org/en/committee-documents-and-in-depth-studies-00862> (Erişim Tarihi: 05.10.2022)
- "Examination of the reports of States Parties on the current status of elements inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding" ITH/18/13.COM/7.b. <https://ich.unesco.org/en/13com> (Erişim Tarihi: 06.10.2022)
- "Examination of the reports of States Parties on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" ITH/18/13.COM/7.aRev. <https://ich.unesco.org/en/13com> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)
- Oğuz, M. Öcal. "Halk Biliminde Koruma Yaklaşımları ve SOKÜM Sözleşmesinde Kuşaktan Kuşağa Aktarım" *Millî Folklor* 132 (Kış 2021): 5-15
- "Reform of the periodic reporting mechanism". <https://ich.unesco.org/en/14com> (Erişim Tarihi: 03.09.2022)
- "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". M. Öcal Oğuz (Fr. Çev.), Yeliz Özay (İng. Çev.), Pulat Tacar (Göz. Geç.). *Millî Folklor* 65 (2005): 163-171
- Yıldız, Tuna. *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi Sivil Toplum Katılımı*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2020.